

TUROPOLJE – ŠTO JE TO?

Historijskogeografski pogled na prostorni pojam
i identitet tradicijske regije

BORNA FUERST-BJELIŠ

Svi ćemo se lako složiti oko toga da je Turopolje regija jugoistočno od Zagreba do Siska, između rijeka Save i Kupe. U tome dijelu nema ništa sporno. No, krenemo li malo detaljnije, nailazimo na prve nedoumice. Što je s Vukomeričkim goricama jesu li one dio Turopolja ili nisu? Naime, u literaturi ćemo naići na različite definicije Turopolja mnoge od njih definiraju Turopolje nizinskim prostorom. Nadalje, kao problem se javljaju i južni dijelovi, odnosno kontakt prema Pokuplju i Posavini.

U sjevernim i sjeveroistočnim dijelovima granica je pretežito jasno određena rijekom Savom. Zbog njezinog hidrološkog režima, prvenstveno velikih oscilacija vodostaja i bujičnog karaktera, ona nikada nije imala ulogu izrazitijeg spajanja dva, lijevog i desnog zaobalja. Isto tako, nije imala niti značajniju ulogu razdvajanja (posebno u dijalektološkom smislu). Dvojbena je pripadnost Vukomeričkih gorica. Naime, određeni elementi u nazivu turopoljskog prostora upućuju da je moguće da se prostorni pojam primarno odnosio na nizinski dio, kao primjerice u najranijem poznatom nazivu ovog prostora : *Zagrebačko polje* (*Campus Zagrabienensis*). U nazivu *Turopolje*, odnosno *Turovo Polje*, oznaka nizinskog prostora ugrađena je u sam horonim. To je vidljivo i u latinskoj inačici: *Campus Turopolja*, gdje je nizinski karakter prostora dvostruko naglašen. Međutim, analiza prirodne sredine Turopolja u kulturno-ekološkom smislu ukazuje da Vukomeričke gorice i nizinski prostor čine komplementarnu, logičnu, egzistencijalnu proizvodnu cjelinu. Svaki od ovih dijelova zasebno imao bi mnogo teže i oskudnije mogućnosti egzistencije kroz povijest. Nadalje, historijskogeografska ana-

liza različitih oblika upravno-teritorijalne organizacije pokazuje, također, da su oni pretežno obuhvaćali obje cjeline prirodne sredine Turopolja: nizinski dio, kao i pobrđe Vukomeričkih gorica.

U jugoistočnom, prisavskom dijelu, Veliki turopoljski lug, kao prostrani, vlažni šumski kompleks i poplavno-močvarna zona uz Odru – "čreti", usporedni s pružanjem Save, uvjetovali su izvjesnu izolaciju prisavskih naselja. Nepostojanje transverzalnih veza između ovih naselja i ostalog dijela Turopolja uvjetuje, dakako i slabu transverzalnu komunikaciju i migraciju. Veze su uzdužne, prema sjeverozapadu, tj. Velikoj Gorici, odnosno prema jugoistoku, tj. prema Sisku. U pojedinim je teritorijalno-organizacijskim varijantama kroz povijest prostor Turopoljskoga luga s krajnjim jugoistočnim prisavskim naseljima bio izvan osnovnog teritorijalnog okvira Turopolja (Kotar sisački, Općina Sisak, Županija sisačko-moslavačka, Dekanat sisački). Međutim, svakako moramo uvažiti činjenicu da Veliki turopoljski lug, kao uostalom i čitav šumski kompleks Turopolja čini jedan od temeljnih egzistencijalnih elemenata kroz čitavu povijest, te je on nužno njegov integralni dio u smislu tradicionalne pripadnosti Turopolju. Nadalje, s obzirom da tek manji dio prisavskih naselja pokazuje usmjerenost prema Sisku i određenu izdvojenost u odnosu na matično tijelo turopoljskog prostora, a istodobno nema jačih i značajnijih veza s ostalim posavskim prostorom, logično ga je odrediti perifernim turopoljskim prostorom prijelaznih obilježja. To se očituje i u određenim socio-kulturnim obilježjima, primjerice u govornom tipu kajkavskoga narječja ovih prisavskih naselja, koji nije posavski, već prijelazni turopoljski

(Lončarić, 1982). Rasprave o pojmu i kontaktu posavskog i turopoljskog tradicionalnog prostora (Rogić, 1983; Šterc, 1986) ukazuju na jednake odnose, te krajnji jugoistočni dio prisavskih naselja definiraju kao Turopoljsku Posavinu¹.

Regionalni identitet Turopolja utemeljen je, prije svega, u kolektivnoj svijesti o jedinstvenosti i homogenosti prostora i različitosti u odnosu na susjedne i druge prostore. Ta percepcija jedinstvenosti i homogenosti, odnosno regionalna svijest, može biti satkana od brojnih, različitih elemenata. Tu je, prije svega, zajednički način života, odnosno podijeljena egzistencija koja izrasta iz međusobnih kontakata, kontinuiranih i ponavljanih kroz dugo vrijeme. To je upravo ono što čini bit tradicije. *Tradicija* se tumači kao skup običaja i predanja koji prelaze od generacije na generaciju, a *tradicionalan* je onaj koji je došao do nas po predanju, koji je uobičajen od davnine, osnovan na tradiciji (Klaić, 1985). Tradicija je u tom smislu i kulturno nasljeđe jer obuhvaća karakteristične, jedinstvene običaje, načine ponašanja, moralna pravila, rituale, umjetničke obrte i sl. koji se ponavljaju kroz dugo vrijeme. Nadalje, tu je vanjska ekspresija, odnosno materijalizacija načina života, izražena prvenstveno kroz kulturni pejzaž, ili pojedine njegove elemente, primjerice tip graditeljstva.

Turopolje je regija duge povijesti i tradicije. Njezin prostorni obuhvat i prostorni pojam proizlazi upravo iz brojnih elemenata tradicije. Najstarija poznata prostorna cjelina turopoljskoga imena, istodobno s najduljim kontinuitetom postojanja, je Plemenita općina turopoljska. Općinsko uređenje Turopolja po prvi je puta uređeno i potvrđeno u njezinom najstarijem Statutu još iz 13. stoljeća (Laszowski, 1910: 49). No, Plemenita općina turopoljska samo je jedan od brojnih elemenata kulturnog, odnosno regionalnog identiteta Turopolja i samo jedan od elemenata koji određuju njegov prostorni obuhvat i prostorni pojam.

Relevantni elementi koji nam mogu ukazati na razvoj i oblikovanje prostornog

pojma i konačno, prostornog obuhvata tradicionalne regije Turopolja jesu obilježja prirodne sredine s obzirom na način kako se ona vrednuje, dakle, u kulturno-ekološkom smislu. Nadalje, tu su različiti tipovi prostorne organizacije, kao kvalitativni pokazatelji oblikovanja regionalne svijesti kroz osjećaj zajedničke, podijeljene egzistencije unutar odgovarajuće zajednice. I na kraju, to je skupina socio-kulturnih elemenata, koja obuhvaća elemente materijalnog karaktera (prepoznatljivi, vizualni elementi kulturnog pejzaža), te elemente nematerijalnog karaktera (jezik, dijalektalne inačice), koji su istodobno kvalitativni izrazi regionalne svijesti.

U Turopolju se, morfografski, izdvajaju dvije bitno različite reljefne i ekološke cjeline: savska nizina i brdsko-brežuljkasti prostor Vukomeričkih gorica.

Egzistencijalna proizvodna cjelina Turopolja, kao prostor ima komplementarna obilježja: sastoji se od tri funkcionalno nedjeljiva dijela prirodne sredine. Veliki turopoljski lug na jugoistoku, kao temelj tradicionalnom svinjogojstvu koje počiva na žirenju svinja u hrastovim šumama; sjeverozapadni, ocjediti nizinski dio Turopolja kao temelj egzistencijalnoj polikulturi i uzgoju žita, te Vukomeričke gorice kao temelj vinogradarstvu i polikulturi.

Turopolje je na taj način prirodna i logična egzistencijalna proizvodna cjelina. Kao takva, čini osnovicu primarnog određenja tradicionalne cjeline Turopolja kroz uvjetovanu egzistenciju, kroz različite tipove teritorijalne organizacije koji ju prate i kroz odgovarajući socio-kulturni identitet.

Egzistencijalna komplementarnost turopoljskoga prostora vidljiva je već u najranijoj poznatoj teritorijalnoj cjelini, Plemenitoj općini turopoljskoj, koja se sastojala od dva dijela, dva "kotara", Polja i Vrhovja. Izuzetno dugotrajna pripadnost odgovarajućoj zajednici, koja po svojim obilježjima zadire u najdublje pore svakodnevnoga ljudskoga življenja i egzistencije, svakako čini važan čimbenik oblikovanja regionalne svijesti i identiteta.

¹Varijante su Odranska Posavina (Šterc, 1986: 44) i Turopoljsko-sisačka Posavina (Rogić, 1983).

Osim plemenite općine, kao zemljišno-vlasničke organizacije, koja je s obzirom na historijskogeografski razvoj značajan element regionalnoga identiteta, svakako su značajni i ostali oblici teritorijalne organizacije: upravno-politička i crkvena organizacija. Prostorna i vremenska korelacija različitih oblika teritorijalne organizacije ukazuje na prostor jezgre turopoljskoga tradicionalnog prostora, koja, pak, obzirom na prirodnu sredinu, sustavno uključuje obje cjeline prirodne sredine, nizinski dio i pobrđe Vukomeričkih gorica.

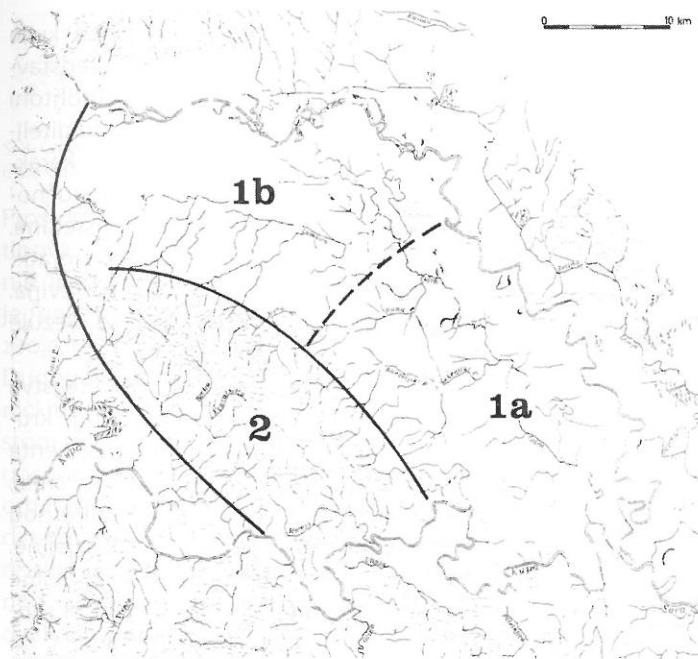
Upravno-politička organizacija svakako je jedan od značajnijih elemenata postupnog oblikovanja teritorijalnog pojma i više ili manje određenog prostornog okvira tradicionalne regije. Unutar pojedinih upravno-političkih prostornih jedinica obavlja se

organizacija života i prostora, oblikuje se njegova karakteristična struktura i hijerarhija. Ako se radi o relativno dugotrajnim oblicima jedinstvenoga tipa upravno-političke organizacije, razumljivo je da će njezini tragovi u prostoru i životu biti dublji i snažniji.

Godine 1850. jezgra tradicionalnoga turopoljskog prostora obuhvaćena je u okviru Velikogoričkog (turopoljskog) kotara unutar zagrebačke županije. Obuhvaćao je upravne općine Dubranec, Kravarsko, Novo Čiče, Odra, Orle i Vukovina. Izvan njegova obuhvata ostalo je područje južnoga dijela Vukomeričkih gorica, uključeno u Kotar Pisarovinski, te krajnji jugoistočni nizinski dio uključen u Kotar Sisački. Godine 1957., osnutkom Općine Velika Gorica, sjeverozapadni dio bivšeg Kotara izdvojen je i priključen Općini Remetinec, dok je velikogoričkoj općini priključen južni dio Vukomeričkih gorica, do tada u Kotaru pisarovinskom. Jugoistočna granica prema Kotaru Sisačkom, odnosno kasnije Općini Sisak i Sisačko-moslavačkoj županiji je fiksna. Tako je prostor Velikoga turopoljskog luga, u tradicionalnom i egzistencijalno-proizvodnom smislu nedjeljivi dio Turopolja u administrativnom smislu izdvojen u odnosu na svoju matičnu jezgru.

Crkvena organizacija teritorija važan je element prostornoga i regionalnoga identiteta već zbog toga što je Crkva bila najbolje organizirana srednjovjekovna institucija s najjasnije izraženim hijerarhijskim odnosom i sustavom međusobne ovisnosti (Budak, 1994).

Turopoljski arhiđakonat nastao je iz prekosavskega dijela Zagrebačkog

1a: VLAŽNI ŠUMSKI KOMPLEKS HRASTA LUŽNJAKA (GENISTO ELATAE-QUERCETUM ROBORIS) "VELIKI TUROPOLJSKI LUG": Ekstenzivno svinjogojstvo na bazi šumske ispaše

1b: OCJEDITI NIZINSKI PROSTOR: Polikultura i uzgoj žita

2: BREŽULJKASTI KOMPLEKS POBRDA VUKOMERIČKIH GORICA: Polikultura i vinogradarstvo

Sl.1. Skica egzistencijalnog proizvodnog kompleksa turopoljskog prostora

Sl.2. Plemenita općina turopoljska

ili Katedralnog arhiđakonata. Obuhvaća vrlo široko područje, organizirano u tri dekanata: Odranski, Pokupski i Okički. Jezgra turopoljskoga tradicionalnoga prostora integrirana je u okviru Odranskoga dekanata. Njegov prostorni obuhvat, općenito se, u temeljnim crtama, poklapa s prostornim obuhvatom Turopoljskoga kotara, odnosno Plemenite općine turopoljske.

Autohtono tradicijsko graditeljstvo svakako je jedan od istaknutijih elemenata kulturnog pejzaža Turopolja. Tradicijsko sakralno graditeljstvo, predstavljeno drvenim crkvicama i kapelama, u kulturnom smislu ima obilježja prepoznatljivog utjecajnog kruga (Cvitanović, 1974). Korijen sakralne i profane arhitekture, međutim, zajednički je u svim bitnim obilježjima. Sasvim je razumljivo da osnovni temelji razvoju osebujnog drvenog graditeljstva leže u karakterističnim obi-

lježjima prirodne sredine Turopolja, tj. u bogatstvu hrastovim drvetom. Iako drvena crkva i drvana seljačka kuća postoji još od ranoga srednjeg vijeka u gotovo cijelom području današnje sjeverozapadne Hrvatske, ipak turopoljsko drveno graditeljstvo ima drugačije podrijetlo i jedinstvena obilježja koja ga razlikuju od posavskog, moslavačkog, slavonskog ili pokupskog. U čitavom kompleksu drvenih crkva Hrvatske, turopoljske su najreprezentativnije (Cvitanović, 1974; Topali, 1941).

Seljačka drvena kuća u Turopolju predstavlja prvotni, autohtoni tip drvenog graditeljstva, uvjetovan karakterističnim mogućnostima prirodne sredine. Sakralno drveno gradi-

teljstvo, međutim, ipak je kasnija tvorevina. Njegova pojava se, prema izvorima, vezuje većinom za 17. i 18. stoljeće.

Prepoznavanje drvenog graditeljstva turopoljskoga kulturnog utjecajnog kruga, kao istaknutog materijalnog elementa kulturnog pejzaža i njegov prostorni areal, omogućuje prostornu definiciju kulturnog i tradicijskog identiteta regionalne cjeline. Ona, u tom smislu, obuhvaća obje cjeline prirodne sredine Turopolja, tj. nizinski prostor do rijeke Save od sjeverozapada do jugoistoka, kao i područje pobrđa Vukomeričkih gorica, sve do njegovih južnih padina prema rijeci Kupi.

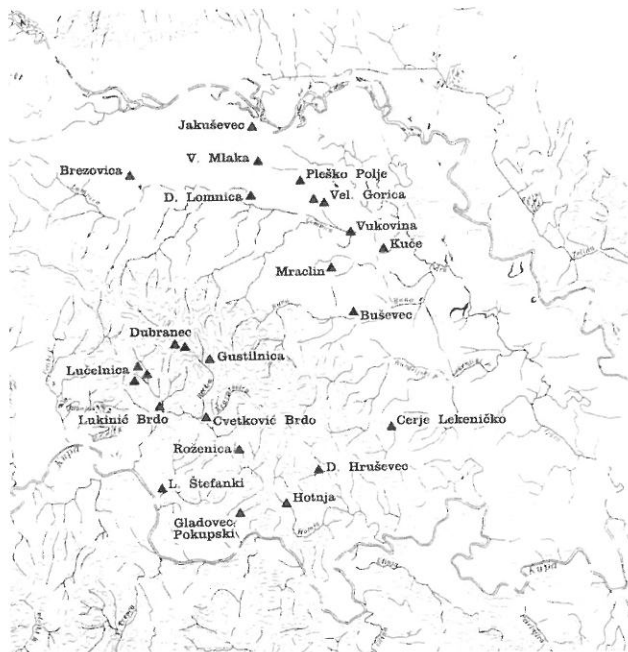
Govorni tip, odnosno dijalekt, kao jedan od elemenata nematerijalnog karaktera socio-kulturne skupine elemenata, značajan je kvalitativni pokazatelj oblikovanog identiteta tradicionalne regije.

Sl.3. Crkvena organizacija: Odranski dekanat Turopoljskoga arhiđakonata
Izvor: Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji, 1974.

Prostorna distribucija govornih tipova, dijalekata i dijalektalnih inačica nije slučajna. Ona je funkcija kako povijesnog razvoja, tako i geografskih uvjeta. Dugotrajna povezanost zajedničkim načinom života, čvrstom unutarnjom društvenom, gospodarskom i socijalnom organizacijom, bez značajnijeg dinamizma (imigracija) može rezultirati oblikovanjem posebnog govornog tipa, odnosno dijalektalne inačice.

Šojatova (1982) i Lončarićeva (1982) istraživanja ukazala su na područje jezgre tradicionalnoga turopoljskog prostora, te na područja rubnih, tj. prijelaznih obilježja. Naime, u

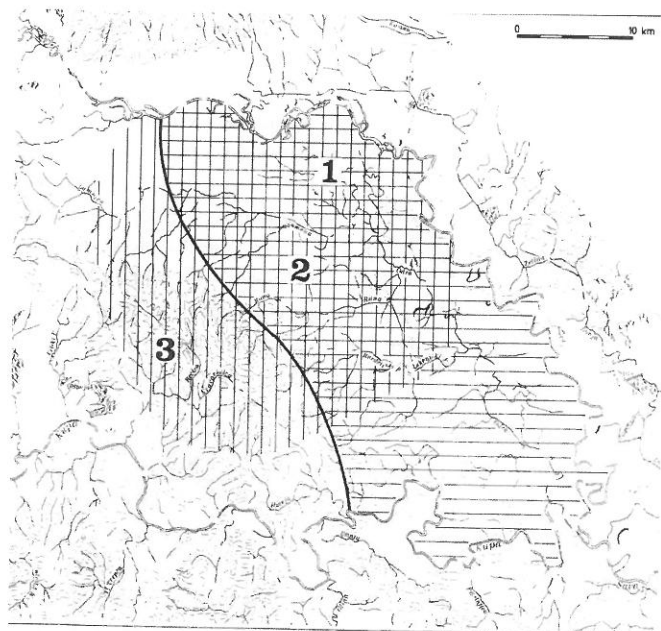

Sl.4. Poznati objekti tradicijskog sakralnog graditeljstva Turopolja
Na temelju više izvora, sastavila autorica

određenoj je mjeri nejasan položaj posavskog govora jugoistočnog dijela Turo-polja, kojeg Šojat (1982) ravnopravno suprotstavlja turopoljskom, dok ga Lončarić (1982) u njega uključuje². Jednako tako, slično je s kontaktom turopoljskog i donjekupskog govora na jugozapadu, u području Vukome-ričkih gorica. Veći dio Vukome-ričkih gorica Šojat (1982) uključuje u tzv. zapadnu grupu turopoljskoga go-vora, za razliku od Lončari-ća (1982), koji ga uključuje u zonu pokupskih govora.

I što reći na kraju? Provedena je analiza pokazala da područje tradicional-nog Turopolja nužno uk-

²Turopoljski se govor izdvaja prema akcentuaciji i vokalizmu, a posavski samo po akcentuaciji (Lončarić, 1982:244).

- AREAL TUROPOLJSKOG GOVORA PREMA LONČARIĆU (1982.)
 AREAL TUROPOLJSKOG GOVORA PREMA ŠOJATU (1982.)
 1 Istočna grupa (Bapča)
 2 Središnja grupa (Mračin)
 3 Zapadna grupa (Dubrava)

Sl.5. Areal turopoljskog govora kajkavskog narječja

ljučuje, osim nizinskog prostora, i pobrđe Vukomeričkih gorica. Prostorna i vremenska korelacija temeljnih oblika teritorijalne organizacije kroz povijest ukazuje na područje jezgre i perifernih dijelova tradicionalne regije. Područje jezgre turopoljskoga tradicionalnog prostora se uglavnom odnosi na teritorije Velikogoričkoga kotara, Odranskoga dekanata Turopoljskog arhiđakonata i

zemljišno-vlasničke zajednice Plemenite općine turopoljske. Krajnji južni dio Vukomeričkih gorica, kao i jugoistočni nizinski dio periferni su dijelovi tradicionalnoga prostora Turopolja. U pojedinim su teritorijalno-organizacijskim inačicama izdvojeni u odnosu na jezgru (Kotar Pisarovinski, Kotar Sisački, Općina Sisak, Sisački dekanat Gorskog arhiđakonata, Sisačko-moslavačka županija). A svi su ovi odnosi potvrđeni također i analizom socio-kulturnih obilježja, koja ukazuju na prijelazni karakter južnih i jugoistočnih perifernih dijelova prema susjednom, pokupskom i posavskom prostoru.

Citirana literatura:

- Budak, N., 1994: Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, "Dr. Feletar", Zagreb – Koprivnica.
- Čvitanović, Đ., 1974: Turopoljske ljepotice, KAJ, VII (5–6), 65–104, Zagreb.
- Fuerst-Bjeliš, B., 1996: Historijskogeografska analiza prostornog pojma tradicionalne regije Turopolja, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Klaić, B., 1985: Rječnik stranih riječi, NZMH, Zagreb.
- Laszowski, E., 1910: Povijest Plemenite općine Turopolja nekoč Zagrebačko polje zvane, sv.1, Zemljopis, narodopis i povjesni pregled (sur: Deželić, V., Šenoa, M.), Zagreb.
- Lončarić, M., 1982: Prilog podjeli kajkavskog narječja (s kartom kajkavskog narječja), Hrvatski dijalektološki zbornik 6, 237–252, JAZU, Zagreb.
- Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji 1974 (1975), Biskupska konferencija Jugoslavije, Zagreb.
- Rogić, V., 1983: Nacrt uvjetno-homogene regionalizacije SR Hrvatske, Geografski glasnik 45, 75–89, Zagreb.
- Šojat, A., 1982: Turopoljski govori, Hrvatski dijalektološki zbornik 6, 317–493, JAZU, Zagreb.
- Šterc, S., 1986: Geografski položaj, demogeografski razvoj i suvremeni problem prisavskih naselja između Zagreba i Siska, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Topali, Lj., 1941: Drvene crkvice i seljačko drveno graditeljstvo u uTuropolju, Etnografska istraživanja i građa III., 121–159, Hrvatski državni etnografski muzej u Zagrebu, Zagreb.